

Martin Walton

WEDERWAARDIGHEDEN & METHODEN

Zaligsprekingen als zoekrichtingen in seizoenen van ziekte, zinvragen & zorg

*Inaugurale rede bij de aanvaarding van de
leerstoel geestelijke verzorging vanwege de Stichting Deo Volente
aan de Protestantse Theologische Universiteit, locatie Groningen*

Mijnheer de Rector, leden van het bestuur van de Stichting Deo Volente, leden van het curatorium van de bijzondere leerstoel geestelijke verzorging, studenten, collega's, familie, vrienden en belangstellenden.

Inleiding: Broosheid & Fierheid

In 1992 bestond het Algemeen Psychiatrisch Ziekenhuis Brinkgreven in Deventer 100 jaar. Voor die gelegenheid werd er een landelijke dichtwedstrijd uitgeschreven. Van de ingezonden gedichten werden er vijfenzeventig onder de titel 'Wie geen doel heeft kan niet verdwalen' gebundeld. In een granieten rol gegrift kreeg een van de gedichten een plaats op het terrein van het ziekenhuis. Het gedicht dat onder pseudoniem is ingezonden heeft een bekende auteur, zeker voor wie de Kampense voorgeschiedenis van onze universiteit kent. In het kader van het voortgaande gesprek in Nederland over wat goede zorg is wordt het gedicht vaak geciteerd. Ook is het gedicht op muziek gezet.

Verraadt ons aller angst zich niet
in wie het leven weerloos liet.
De glasglans stemt de blazer mild.
De kaarsvlam vormt de hand tot schild.
De krokus wijst beton zijn grens.
Hoe kostbaar is een kwetsbaar mens.

Okke Jager¹

De woorden weerloos en kwetsbaar vallen aan begin en eind van het gedicht op. Daartussen staan echter beelden van fierheid en weerbaarheid. Onderwerp van de zinnen is iets dat ijl of kwetsbaar is, maar dat tegelijk invloed uitoefent op wat krachtiger en machtiger lijkt, de glasglans op de blazer, de kaarsvlam op de hand, een krokus op beton. Het krachtige wordt door het kwetsbare aangedaan, gevormd en begrensd. Zo brengt het gedicht in beeld dat er niet alleen kracht naast of ondanks de kwetsbaarheid is, maar dat het kwetsbare een eigen kracht en werking heeft.

De strekking van het gedicht betreft niet alleen een perspectiefwisseling naar de positie van de kwetsbare. Het gedicht verwoordt ook meer dan een

veronderstelde wederkerigheid, de erkenning van elkaars kwetsbaarheid en grenzen. Het blijft ook niet beperkt tot de constatering van gelijktijdigheid van kwetsbaarheid en weerbaarheid. Het gedicht brengt vanuit de broosheid en kwetsbaarheid transformaties in beeld. De hand is bij uitstek het beeld van hulpverlening, de helpende hand die iets voor een ander doet, maar hier gebeurt het omgekeerde. Het is de kwijnende vlam die wat met de hand doet: tot schild vormen. Het is de ijle glasglans die wat met de blazer doet: mild stemmen.

De beelden bieden een perspectief op broosheid dat levensbeschouwelijk van aard is en de kern van geestelijke verzorging aan de dag legt. Geestelijke verzorging erkent de broosheid en kwetsbaarheid van mensen, maar verkent tegelijk de onderliggende fierheid en weerbaarheid. Er is oog voor de breekbaarheid van het goede², maar ook voor het tegoed van het breekbare. Zoals kristal dat in de vormgeving uiterst breekbaar is, en het juist de breekbare vorm is die aan kristal schoonheid verleent én het vermogen om te zingen. Het is een fundamentele taak van geestelijke verzorging om de dynamiek van broosheid en weerbaarheid, van kwetsbaarheid en fierheid te verkennen en daarop vanuit levensbeschouwing en zingeving te reflecteren.

Die reflectie en interpretatie staan niet op zichzelf. In de praktisch theologische cirkel leidt de reflectie tot evaluatie en vervolgens tot strategieën. Strategie betekent in dit geval vormen en methoden van geestelijke zorgverlening. De vraag is wat de ervaringen van mensen met hun kwetsbaarheid en kracht, met hun eigen donkerte en licht te betekenen hebben voor de wijze waarop geestelijk verzorgers werken. Het gaat er niet alleen om *wat* die ervaringen zijn (beschrijving) en *dat* de geestelijk verzorger daarop reflecteert (interpretatie en evaluatie), maar ook dat die reflectie verwerkt wordt in *hoe* geestelijk verzorgers begeleiding bieden (strategie). Daarin kan geestelijke verzorging als wetenschappelijke discipline een ondersteunende rol in spelen.

Het vervolg van mijn verhaal vanmiddag valt in twee hoofddelen uiteen. In het eerste deel zoek ik naar een perspectief dat behulpzaam kan zijn bij de dubbele ervaring van mensen van broosheid en fierheid, van kwetsbaarheid en weerbaarheid. Dat perspectief ontleen ik aan een beschouwing over wederwaardigheden en de zaligsprekingen. In het tweede deel kijk ik naar de huidige stand van zaken met betrekking tot methodisch werken in geestelijke verzorging. Wat biedt het perspectief van de zaligsprekingen aan impulsen voor methodisch werken? Na de hoofddelen van de oratie volgen twee kortere, afsluitende gedeelten. Ten eerste, een korte beschouwing over de beoefening van geestelijk verzorging als wetenschappelijke discipline in Nederland. Ten tweede woorden van dank.

1. WEDERWAARDIGHEDEN

Het dubbele, of wel de dubbelzinnigheid, van de ervaring van kwetsbaarheid en weerbaarheid vind ik terug in het archaische, zeg maar Marten Toonder- of Toon Tellegen-achtige woord 'wederwaardigheid'.

wederwaardigheid (de (v.)) **1** (onaangename) ervaring **2** (vrijwel uitsluitend in 't mv.) bewogen lotgevallen, avonturen •⁴ 1400 'vijandige stemming, opstandigheid, tegenspoed' 'van Mnl. *wederw(a)erdich*, (weerstrevend, rampzalig), voor het tweede lid vgl. *-waarts*³

Wederwaardigheid betekent volgens Van Dale 'ervaring' en dan voornamelijk, maar niet exclusief een 'onaangename ervaring'. In de grondbetekenis is wederwaardigheid dat wat een mens tegenkomt, wat hem of haar weerstreeft of wedervaart. In het meervoud kan het duiden op bewogen lotgevallen, maar dan zowel in negatieve als positieve zin: tegenspoed én avonturen. Tegenwoordig komt het woord vrijwel uitsluitend in het meervoud voor. En zo is het ook. Ervaringen zijn zelden eenvoudig. Zij volgen elkaar snel op én zij hebben verschillende kanten. Daarmee wil ik geenszins enige rampzaligheid relativiseren. Een ramp is een ramp en blijft een ramp. Tegelijk zijn de ervaringen die mensen bij een ramp opdoen vaak op onverwachte wijze meerduidelijk en meervoudig. Te midden van de rampzaligheid ervaren mensen verlangen en veerkracht, deernis en medeleven. Zij worden op hun fundamenten heen en weer geschud én zij stuiten op hun fundamenten. Dat is het merkwaardige van de wederwaardigheden.

In literatuur over geestelijke verzorging wordt daar veelal het woord 'contingentie' voor gebruikt, bijna uitsluitend met het oog op negatieve toevalligheden zoals ziekte, lijden en dood.⁴ Positieve contingentie, dat wil zeggen wat ons tot ons geluk toevalt: voorspoed, vriendschap, liefde, zorg en herstel, komt daarbij minder aan de orde. Bovendien neigt het woord contingentie ertoe om de gebeurtenissen buiten ons te plaatsen als onwrikbare feiten die ons overkomen maar waar wij niets aan kunnen doen. In geestelijke verzorging wordt de huiveringwekkende vraag gesteld naar de ervaringen die wij bij de gebeurtenissen, te midden van de gebeurtenissen, met de gebeurtenissen en tegenover de gebeurtenissen opdoen, hoe wij de ervaringen toelaten en vormgeven. Dat laatste is een cruciaal gezichtspunt voor geestelijke verzorging: dat mensen niet alleen ervaringen opdoen, maar ook die ervaringen vormgeven en kunnen vormgeven. Daarvan bieden de zaligsprekingen voorbeelden.

Zaligsprekingen

In de herfst van 1982 geeft professor Posthumus Meyjes, kerkhistoricus te Leiden, college over de geschiedenis van de uitleg van de Bergrede.⁵ Het gaat om de hoofdstukken 5 tot en met 7 van het Evangelie naar Matteüs

waarvan de zaligsprekingen het begin vormen. Posthumus Meyjes stelt dat de geschiedenis van de interpretatie van het Bijbelgedeelte een verrassend zicht geeft op de theologische intenties van de auteurs. Het is heel instructief, stelt hij algemener, hoe snel iemand zich bij de duiding van een tekst bloot geeft. Dat geldt in zekere zin voor Posthumus Meyjes zelf, die de collegereeks eindigt met de vredelievende uitleg van Hugo Grotius en daarmee impliciet zijn eigen kerkhistorische belangstelling voor vredelievendheid naar voren brengt. Het is dan ook een vreugde dat ik vandaag de toga van Hans Posthumus Meyjes mag dragen.

Het verstaan van de Bergrede inclusief de zaligsprekingen is, zo benadrukte Posthumus Meyjes, behept met een interpretatiegeschiedenis die veelvuldig heeft benadrukt dat die onnavolgbaar is, alsof Jezus de mensen uit heilshistorische of eschatologische overwegingen bewust overvraagt. Die uitleg miskent echter dat de zaligsprekingen gelukswensen zijn, felicitaties. In de encenering van Matteüs heeft Jezus zijn leerlingen om zich heen en ziet hij de mensenmenigte vóór zich. Hij ziet mensen die het benauwd hebben, die treuren, honger en dorst hebben, tot vrede en barmhartigheid bereid zijn. Dat Jezus hen op het oog heeft wordt duidelijk als hij aan het eind van de zaligsprekingen van de derde persoonsvorm in de tweede overgaat: 'Gelukkig zijn *jullie ...*', en als hij hen vervolgens in de aantonnende wijs toespreekt: *Jullie zijn zout. Jullie zijn licht.*⁶

Een felicitatie is aan de ene kant constaterend. Wie een ander feliciteert is getuige van iets gelukkigmakend bij de ander en legt daar getuigenis van af door de ander te feliciteren. Tegelijk is een felicitatie performatief. Door geluk te wensen voegt degene die feliciteert geluk toe door het gebeuren of de toestand als gelukkigmakend te duiden. Zoals de dichter Okke Jager getuige is van de vormende kracht van de vlam en tegelijk de vlam kracht toekent door erover te dichten.

De aangesprokenen mogen zich verheugen vanwege de erkenning die uit de zaligsprekingen spreekt. Er is erkenning voor wat zij ondergaan: het passieve van treurnis, honger en dorst, vervolgd worden. Er is erkenning voor wat zij aan de dag leggen: het actieve van barmhartig zijn en vrede maken. Jezus legt daar getuigenis van af. Daarin klinkt ook de dubbele betekenis van 'wederwaardigheden' in door: de bewogen lotgevallen én het waagstuk of avontuur van medeleven tonen en recht doen.

De zaligsprekingen brengen bij de toehoorders in de tweede plaats bekrachtiging teweeg. De primaire bedoeling is niet het doen uitgaan van een moreel appel. Ook niet het schetsen van een onbereikbaar ideaal of het in het vooruitzicht stellen van troost voor later. Moraal, idealen en troost spelen uiteraard een rol. De primaire uitwerking is echter: erkenning en bekrachtiging van de aanwezigen.⁷

In hedendaagse termen gaat het om bekrachtiging (empowerment) van het subject zijn van hen die kwetsbaar en vol verlangen zijn, mensen die vanuit hun broosheid en verlangen een zuiver gevoel (zuiver hart) voor het goede hebben ontwikkeld. Waar het gedicht van Okke Jager belicht wat het kwetsbare en weerloze bij anderen teweegbrengt – het doét wat met hen – doelen de zaligsprekingen op het direct bekrachtigen van broze en kwetsbare mensen. De treurende worden zelf getroost. De hongerigen worden verzadigd. In benauwdheid en treurnis, in honger en dorst, in het tonen van ontferming en in het gaan van de weg van vrede, blijken de behoefte en het onvervuld verlangen een onvermoed vermogen in zich te dragen, een veerkrachtige hoop. Dat is een felicitatie waard en die felicitatie werkt performatief. De felicitatie doét wat met de mensen die gefeliciteerd worden.

Jezus biedt de aanwezigen een perspectief: voor hén is het koninkrijk; zij zullen troost, verzadiging en barmhartigheid vinden; zij zullen God zien. Het is aan de ene kant een tijdsperspectief: de toekomst (of eigenlijk de dynamiek) van de inbrekende werkelijkheid van God. Het is aan de andere kant een nieuw zelfverstaan: zij worden als erfgenamen en kinderen van God aangesproken, in één adem genoemd met de profeten. Dat perspectief is vreugdevol en geeft richting aan hun verlangen. Het wekt een hoop, die als de zuivering van hun verlangen gezien kan worden.

Zo mogen de aangesprokenen zich ook erkend en bekrachtigd weten in de verbindingen die Jezus legt tussen hen en de grondwoorden van Tenach, de Joodse Bijbel: barmhartigheid, gerechtigheid, vrede, koninkrijk. Daarin klinkt een kritisch-profetische partijdigheid mee ten aanzien van de armen, zachtmoedigen en oprechten. In hun behoefte en bereidheid krijgen mensen existentieel grond onder de voeten.

Dat spreekt wellicht het meest uit de eerste zaligspreking: 'Zalig de armen van geest'. De suggestie is vaak gedaan dat deze eerste zaligspreking door Matteüs gespiritualiseerd is, vergeleken met de materiële formulering van Lucas 6.20: 'Zalig de armen'. Dat is onwaarschijnlijk. Ik volg de vertalingen van Matteüs 5.3 door Casper & Chatelion Counet⁸: 'zalig die arm zijn tot in de geest' of 'zalig die bedelen om adem'. Anders gezegd: 'zalig wie in ademnood zijn'. Wat Casper & Chatelion Counet niet doen, maar wat vervolgens voor de hand ligt, is vanuit hun vertaalvoorstellen een verband te leggen met ervaringen van 'benauwdheid' zoals in Tenach verwoord worden: 'Zalig zijn rechtvaardigen, hun redding komt van de Ene. Hij is hun toevlucht in tijd van benauwing.' (Psalm 37,8) De benauwde is degene aan wie bevrijding en ruimte toekomt.

De term 'spiritualisering' is overigens ongelukkig. De zaligsprekingen noch de Bergrede kennen een tegenstelling tussen het spirituele en het materiële, tussen innerlijke houding en sociale verhoudingen, tussen

innigheid en interacties. Zuiverheid van hart staat naast vrede maken, treuren naast het erven van het land, barmhartigheid naast gerechtigheid. Daaruit spreekt geen idealisme, het gaat er om reële vragen: hoe verhoudt een mens zich tot onrecht en onverschilligheid? Hoe leven mensen met hun verlangen naar recht en rust, naar vrede en vertroosting?

Traditioneel is de vertaling 'zalig', modern de vertaling 'gelukkig', maar men zou ook kunnen vertalen 'gezegend', niet alleen in navolging van de gebruikelijke vertaling 'blessed' in mijn moedertaal, maar ook omdat in Tenach verschillende voorbeelden van zaligsprekingen te vinden zijn, waarbij de een van geluk of zaligheid spreekt en een ander van zegen.⁹ De zaligsprekingen lijken zelfs een samenvatting van Tenach te bieden in de vorm van felicitaties. In spreukvorm en in gelukkigprijzingen naar voorbeelden uit de Psalmen, het boek Spreuken en profetische boeken, worden profetische en wijsheidstradities ineengevlochten. En in de omkering en herwaardering die kenmerkend is voor de zaligsprekingen, wordt de inhoud met profetische retorica aangescherpt: gelukkig zijn juist de armen en treurenden. Met onverwachte wendingen en ongehoorde gevolgen vindt een wenteling van waardeoordelen plaats. In die dynamiek wordt de dubbele ervaring van broosheid en fierheid, van kwetsbaarheid en weerbaarheid verwoord op een wijze die erkenning en bekrachtiging biedt. Daar rust zegen op.

Zaligsprekingen als gelijkenis

De nadruk op verlangen en op hoe een mens zich tot de dingen verhoudt, biedt de mogelijkheid om de zaligsprekingen als gelijkenis te laten dienen voor hoe een mens zich verhoudt tot het eigen wel en wee, tot ziekte of zorgbehoefte, tot het treuren om verlies en het dorsten naar herstel van relaties. Ruben Zimmermann heeft er bij een bespreking van de gelijkenissen van Jezus op gewezen dat de menselijke geest modellen en beelden nodig heeft om nieuwe dingen te denken. Gelijkenissen met hun meerdubbele metaforen en onverwachte wendingen openen die mogelijkheid.¹⁰

Hetzelfde vermogen de zaligsprekingen met hun omkeringen en paradoxale waarden. Daarbij is geen sprake van een geluk bij een ongeluk, of van zaligheid bij de ziekte. De zaligsprekingen kunnen niet op situaties van ziekte of crises 'toegepast' worden. Het gaat om het dynamisch potentieel dat in de zaligsprekingen aanwezig is. Zij wijzen een richting om naar perspectieven te zoeken wanneer men op de existentiële, morele en spirituele fundamenten van het leven stuit, wanneer men het benauwd heeft, om verlies treurt of naar eerlijkheid verlangt. De zaligsprekingen bieden wat voor de Australische dichter Les Murray kenmerkend is voor poëtische ervaringen: dat zij de diepten aandurven én dat zij ten diepste ervaringen van heelheid zijn.¹¹ Daarvan is de geestelijk verzorger die een felicitatie uitspreekt soms vooral getuige, terwijl in andere situaties de

geestelijk verzorger dergelijke perspectieven performatief kan ontsluiten, bijvoorbeeld door de zaligsprekingen te lezen.

Ongeveer vijftien jaar geleden word ik gevraagd om als geestelijk verzorger in een psychiatrisch ziekenhuis een jonge vrouw in een isoleercel te bezoeken. Ik ken haar niet. Zij ziet er verslagen en innig bedroefd uit, vernederd. Zij zit voorovergebogen. Volgens protocol zijn wij door twee of drie verpleegkundigen omringd. Zij vraagt, of misschien stel ik het voor, om de zaligsprekingen te lezen. Terwijl ik aan haar verzoek voldoe, richt zij zich op en klaart haar gezicht. Als ik uitgelezen ben, heeft zij een fiere houding aangenomen. Ik probeer haar gezicht te lezen. Het is niet blij maar ook niet meer bedroefd, eerder zelfbewust. Ik vraag hoe het nu met haar is. Zij antwoordt alleen met de vraag of ik met haar wil bidden. Dat doe ik. Als ik klaar ben, bedankt zij mij en zegt dat het zo goed is. Buiten vraagt een van de verpleegkundigen aan mij wat er is gebeurd. U kunt mijn uiteenzetting vanmiddag beluisteren als een poging om dat gebeuren te duiden.

Zalig, bijvoorbeeld, wie met zachtmoedigheid de eigen ziekte tegemoet kan treden. Of met zachtmoedigheid de eigen angst of woede onder ogen kan zien. Zalig wie niet voortijdig grijpt naar zin, of juist alle zin verwerpt, maar met treurnis en geduld de eigen ademnood kan verdragen. Die in de crisis niet anderen claimt of zich van anderen afkeert, maar die met honger en dorst en zuiverheid anderen tegemoet kan treden.

Gezegend, bijvoorbeeld, wie vrede kan sluiten met een handicap, of met verlies. Gebruikelijk is dat wij spreken van 'het' accepteren, 'het' moeten aanvaarden of de dingen 'een plek geven'. Dergelijke taal miskent echter het vreemde of vijandige aan de ervaring of ziekte. Vrede is bij uitstek wat men met vijanden of vreemden sluit. Men hoeft niet met alle ervaringen vrienden te worden, maar men hoeft ook niet tot in lengte van dagen oorlog met ze te voeren. En wat levert het op om het bestaan van de vreemdeling, het vreemde dat wij wedervaren of dat in ons is, almaar te ontkennen?

Ook de Bijbelse liefdesgeboden die in eerste instantie over sociale verhoudingen gaan – het liefhebben van vrienden, naasten, vreemdelingen en vijanden – kunnen als gelijkenis dienen voor de verhouding van een mens tot het eigen wel en wee. Bijvoorbeeld in de liefde voor het lichaam dat in levensbedreigende ziekte zich vijandig gedraagt. Of in de liefde voor de geest die door depressie of psychose een vreemdeling is geworden. Liefde kan zich uiten in het sluiten van vrede met woede en angst, met gevoelens dus die vaak als minder acceptabel ervaren worden en vaak als 'outcasts' en stoorzenders behandeld worden, maar die wel naasten zijn van meer algemeen aanvaardde gevoelens als verdriet en teleurstelling. Liefde is daarbij niet primair te verstaan als het hebben van warme

gevoelens voor iets, maar als respectvol behandelen en zachtmoedig tegemoet treden.

Het ontlenen van omgangsvormen met de eigen ziekte of crisis aan de liefdesgeboden versta ik op dezelfde wijze als de zaligsprekingen: niet als een moreel appel maar als de ontsluiting van een perspectief. Willen alle genoemde voorbeelden in de speelruimte van de zaligsprekingen blijven, dan zijn zij vooral als menselijke mogelijkheden te verstaan.

De zaligsprekingen kunnen helpen om de twee polen van contingentie, de dubbele ervaring van broosheid en fierheid, bijeen te houden. Hierboven merkte ik op hoe in literatuur over geestelijke verzorging het woord contingentie vaak de negatieve connotatie draagt van behoeftigheid en eindigheid met het oog op ziekte, lijden, lotgevallen en dood. De zaligsprekingen verbinden de aspecten van behoeftigheid met een andere kant van contingentie, namelijk geluk, gratuïteit, het genereuze. De 'contingentie' van de zaligsprekingen is dat het voor een mens open staat om een nieuwe verhouding tot zijn of haar situatie te vinden. Op die manier betekent contingentie, naast de duiding van negatieve ervaringen, de mogelijkheid van transformatie en transcendentie.

De zaligsprekingen behoren tot de sfeer van het gratuite. Men kan hun potentieel niet afdwingen. Men kan zich wel voor hun transformatieve mogelijkheid open stellen. Opnieuw benadruk ik niet het appel maar het constaterende karakter van de zaligsprekingen. Waar een dergelijke beweging constateerbaar is, heeft het iets overvloedigs. Die beweging komt niet in de plaats van alle andere gevoelens of pogingen tot verwerking, maar komt erboven op als een surplus.

Daarin speelt opnieuw de bekrachtiging van het subject een rol: dat een mens niet verkwijnt of verdwijnt onder de last van crisis of ziekte, maar erkend wordt in zijn of haar poging zich tot de situatie te verhouden. De ogen worden geopend voor de fierheid die een mens aan de dag legt om te leven en overleven, voor de waardigheid waarmee iemand zich ondanks tegenslagen gedraagt, de koestering van de hoop daar waar de levensdoelen bijgesteld moeten worden.

Met mensen met een verstandelijke beperking bespreekt een pastor de zaligsprekingen. De pastor merkt op dat het grote, misschien moeilijke woorden zijn, zoals barmhartig. Jan, die zo goed als nooit wat zegt en met spreken veel moeite heeft, legt zijn hand op zijn hart en spreekt langzaam uit: 'Barm – hárt – ig'. Het wordt stil. De pastor dankt Jan dat hij het zo laat zien dat iedereen het verstaat. 'Dat heb je mooi gedaan, Jan.' Aldus toegesproken, bekrachtigd, vindt Jan de ruimte om onverwacht zijn hart te luchten over zijn ervaringen met pesten: 'Niet leuk! Niet leuk!'

2. METHODEN

Methodiekvragen zijn in geestelijke verzorging toenemend van belang. Daarbij gebruik ik het woord methodiek in de vrij basale betekenis van een systematische en bereflecteerde werkwijze en verantwoording.

methode (de (v.); -n of -s) **1** vaste, weldoordachte manier van handelen om een bep. doel te bereiken **2** (in 't bijz.) leerwijze bij het onderwijs **3** leerboek **4** wijze van handelen bij een wetenschappelijk onderzoek¹²

Van Dale spreekt over methodiek als een manier van handelen om een zeker doel te bereiken. Doel moet hier ruim verstaan worden. In geestelijke verzorging staat het doel juist vaak ter discussie, of is de weg voorlopig belangrijker dan het doel zelf. Een voorlopige troost is dat wie geen doel heeft niet kan verdwalen. Het doel is in ieder geval het doel van de cliënt, daar waar de cliënt zelf in staat is om het doel aan te geven. Maar er zijn ook nevendoelen. Het belang van methodiek voor geestelijke verzorging ligt in het bevorderen van de kwaliteit van begeleiding en zorgverlening en van communicatie met andere disciplines. Ook is methodiek onontbeerlijk als basis voor onderzoek. Een methode moet uiteraard recht doen aan het object, of in dit geval aan het 'bewegend subject' die de ander is. Dat betekent dat de methode ook recht moet doen aan de wederwaardigheden van het leven, aan de persoonlijke en levensbeschouwelijke verhouding tot ziekte, crisis en zorg, en aan de mogelijke verandering in het zelfverstaan.

Over methodiekvragen in geestelijke verzorging is nog weinig consensus. Geestelijk verzorgers staan, zoals onderzoek van mijn voorganger Johan Bouwer heeft aangetoond, ambivalent tegenover methodisch werken.¹³ De beroepsgroep heeft mede daardoor moeite om gemeenschappelijke taal te vinden voor het uitleggen van wat men met het oog waarop en waarom doet. Dat is een keerzijde van de taalgevoeligheid van de beroepsgroep. Geestelijk verzorgers betekenen vele dingen voor vele mensen in vele verschillende situaties en zij vinden vele verschillende woorden om dat uit te leggen. Geestelijk verzorgers zijn bovendien gesteld op de vrijheid van hun handelen, werken graag intuïtief, empathisch en non-directief om daarmee zoveel mogelijk recht te doen aan zowel de uniciteit als de singulariteit van mensen. Van Hijweege stelt dat geestelijk verzorging idiosyncratisch van aard is – gericht op de individuele situatie – en niet volgens wetmatigheden werkt.¹⁴ Als het methodische ook nog in diagnostische zin wordt opgevat, roept dat bij sommigen weerstanden op.¹⁵

Diagnose wordt gezien als objectiverend, terwijl men juist aan de subjectiviteit van mensen recht wil doen. De aarzeling tegenover methodiek doet dus twee dingen. Zij staat borg voor de aandacht voor de

singulariteit en uniciteit van mensen. Dezelfde aarzeling werkt echter belemmerend waar zij de ontwikkeling van adequate methodiek in de weg staat. Dat heeft er mede toe geleid dat er in geestelijke verzorging veel ervaring is met beproefde methodes, maar weinig empirisch onderzoek dat gericht is op de toetsing van methodes.

Hermeneutiek

Discussies over methodiek in geestelijke verzorging tonen grote overeenkomsten met discussies over hermeneutiek. Hermeneutiek is uitlegkunde. Oorspronkelijk heeft hermeneutiek betrekking gehad op de uitleg van teksten, maar de aandacht heeft zich verbreed tot de duiding van allerlei vormen van culturele communicatie tot en met het zoeken naar betekenis in het menselijke bestaan als zodanig. Terugkerende vraag in de hermeneutiek is hoe objectief, of hoe subjectief, de interpretatie van een tekst, of een ander verschijnsel, is. En omdat teksten nogal van elkaar kunnen verschillen en met verschillende intenties geschreven zijn, is het de vraag welke methode het beste helpt om een tekst te verstaan. En hoe wil de lezer de tekst verstaan: in zijn historische en culturele context, vanuit de intentie van de auteur of met het oog op actuele vragen? De filosoof Gadamer behandelde die vragen onder het gezichtspunt van waarheid en methode¹⁶. Dat ik over wederwaardigheden en methoden spreek, refereert aan de discussies over hermeneutiek en vloeit voort uit de overtuiging dat geestelijke verzorging in de eerste plaats een hermeneutische onderneming is. Hoe kom ik tot verstaan van een ander? En waar mogelijk: hoe help ik een ander om tot verstaan van zichzelf te komen?

Klassiek in pastoraat en geestelijke verzorging is het spreken over een 'living human document', een term van Boisen die Gerkin rehabiliteerde.¹⁷ Die term klinkt nu wellicht wat objectiverend, alsof een mens als een vaststaande tekst gelezen zou kunnen worden. In de twintiger jaren van de vorige eeuw bedoelde Boisen te zeggen dat het verhaal van een individueel mens met dezelfde aandacht en achting gelezen dient te worden als een heilige tekst. Recenter heeft Miller-McClemore voorgesteld om van een 'Living Human Web' te spreken als het erom gaat de verwevenheid van een mens met zijn of haar omgeving scherper in beeld te krijgen.¹⁸ Er is geen tekst zonder context.

Er is ook geen lezer zonder leesbril. En het is nodig om de aard en werking van de leesbril onder de loep te nemen en waar mogelijk te verbeteren. Een multifocale bril met een zonwerende tint en anti-kras-laag is tegenwoordig geen luxe. De luxe zit in de montuur. Reflectie op methodiek kan helpen bij het zicht krijgen op wat geestelijk verzorgers feitelijk doen. De Amerikaanse onderzoeker George Fitchett heeft een pleidooi gedaan om case studies (gevalsbeschrijvingen) van geestelijke verzorging te produceren en die te vergelijken om in beeld te krijgen hoe goede geestelijke verzorging eruit ziet, om van daaruit best practices te

identificeren. Pas als wij weten wat de beroepsgroep goede geestelijke verzorging vindt, kunnen wij de effecten van geestelijke verzorging empirisch onderzoeken.¹⁹

Wat de oogst van de reflectie op case studies zal zijn, moet nog blijken. Het is een langdurig traject met een onzekere uitkomst. In ieder geval vraagt aandacht voor case studies om gelijktijdige reflectie op de methodische grondslagen van praktijken van geestelijke verzorging en op de modellen en instrumenten die reeds toegepast worden. Hoe zijn zij ontwikkeld? Wat beogen zij? Wat zijn hun culturele en levenbeschouwelijke veronderstellingen? Wat zijn de ervaringen van geestelijke verzorgers, cliënten en anderen in het gebruik ervan?

Methodiek komt niet in de plaats van het intuïtief en empathisch werken door een geestelijk verzorger, maar verbreedt de horizon van mogelijke intuïties en verscherpt de gerichtheid van empathie. Bovendien opent methodiek wegen daar waar empathie en intuïtie hun grens bereiken, waar het vreemde, het onverstaaenbare en het niet invoelbare zich aandienen. Opleiding en training in methodiek bieden een verbreding van het palet aan perspectieven en een vergroting van het repertoire aan mogelijke responsen. Reflectie op methodiek maakt verfijning, verdieping en verantwoording van begeleiding mogelijk.

Een meervoud van hermeneutische benaderingen is nodig om teksten goed te verstaan. Zo ook kan een mens als levend document binnen een web van betrekkingen alleen met behulp van een meervoud van methodische ontsluitingen in al zijn levendigheid te voorschijn treden. Anders gezegd: om te weten wie iemand is en wat er bij iemand speelt en op welke wijze en wat vervolgens wenselijk is, moeten vele wegen bewandeld worden. Feitelijk doen geestelijk verzorgers dat, en het is van belang om die wegen op de landkaart in te tekenen als begaanbare wegen. Dan komt in zicht waar die wegen naartoe leiden (hoe adequaat, hoe doelgericht, of anders waarom omwegen nodig zijn) en met welke resultaten.

Veelkleurigheid

De tijd dat iedere geestelijk verzorger doet wat goed is in eigen ogen hoort langzamerhand tot het verleden. Geestelijk verzorgers zijn in de regel goed en gevarieerd geschoold en hebben zich laten bijscholen in verschillende methodische benaderingen. Zij kunnen zich al naar gelang bekwamen in presentiebenadering en morele counseling, zingevinganalyse en levensbeschouwelijke diagnostiek, contextueel pastoraat en existentiële zielzorg, trauma- en rouwbegeleiding, interculturele en genderspecifieke zorg, levenskunst en stervenskunst. Er is aandacht voor verlieservaringen en verbeelding, voor poëzie en kunst, voor lichamelijke en zintuiglijkheid.

Deze veelkleurigheid in benaderingen hangt samen met de diversiteit aan vragen en situaties waar geestelijke verzorgers mee van doen hebben. Hun werk is vergelijkbaar met dat van een huisarts. Mensen komen met allerlei verschillende zaken. Wat de huisarts doet – achter in de keel kijken, doorverwijzen of gewoon praten – hangt van de klacht af. Zo ook handelen geestelijk verzorgers verschillend in verschillende situaties. Verschillen tussen contexten spelen eveneens een rol. Non-directieve counseling die aan een ziekbed in een algemeen ziekenhuis doeltreffend kan zijn, zal niet dezelfde effectiviteit hebben in het werken met mensen met dementie. De aandacht voor verlies bij mensen met psychotische ervaringen is van een andere soort dan de aandacht voor levenskunst bij mensen met een verstandelijke beperking. Vraagt men wat een geestelijk verzorger doet, dan is de onvermijdelijke tegenvraag: voor wie in welke situatie en in welke context?

De vraag naar methodiek in geestelijke verzorging is dus niet een vraag naar een uniforme wijze van handelen en kan niet zonder meer als standaardisering verstaan worden. De wederwaardigheden in het leven van mensen komen telkens in meervoud voor, in contingente en complexe constellaties. Spreekt men over methodiek, dan zal men spreken over methoden in meervoud.

Eerder heb ik twee voorstellen gedaan met betrekking tot methodiek. Het eerste is om te spreken van analyse in plaats van diagnostiek.²⁰ Diagnostiek wordt in de regel verstaan als het eigendom van de professional. Een medische diagnose is die van de arts. In geestelijke verzorging gaat het zo veel mogelijk om zelfdiagnose: wat de persoon zelf van haar situatie vindt, hoe de persoon zichzelf verstaat. Die zelfanalyse wordt door de geestelijke verzorger gefaciliteerd. Van de zelfzorg van de ander is de geestelijke verzorger vervolgens een getuige die feliciteert.

De term 'analyse' bevat en passant ook een verwijzing naar psychotherapie waaraan geestelijke verzorging in methodische zin schatplichtig is. Net als in psychotherapie is de analyse in geestelijke verzorging niet alleen een uitkomst maar ook een proces dat tegelijk een (deel van de) richting of oplossing kan bieden. Dat betekent dat het analytisch werken in geestelijke verzorging niet een objectiverende of veralgemeniserende intentie heeft. Het ontspringt juist aan de erkenning dat het niet gemakkelijk is om het subject zijn van een mens in beeld te krijgen en te voorschijn te laten komen. Dat geldt zeker ook voor de persoon zelf. Dat gegeven vraagt archeologisch geduld, het opschorten van oordeel en het inbrengen van verschillende perspectieven. Op die wijze werkt de analyse niet objectiverend, maar is zij een zorgvuldige, zorgzame en methodische poging om subjectieverend te werken.

Mijn tweede voorstel is geweest om verschillende modellen samen te nemen in een gelaagde benadering.²¹ Het ene model is meer thematisch,

een ander narratief. De ene benadering heeft oog voor de systemische context, een ander voor culturele verschillen en gender. Het ene model kijkt naar verschillende dimensies van religieus of levensbeschouwelijk functioneren, terwijl andere modellen aansluiting zoeken bij de leefwereld of actuele beleving. Het ene model streeft naar holisme, maar expliciteert niet de aandacht voor zintuiglijkheid en lichaamsbeleving die bij zingevinganalyse bij mensen met een verstandelijke beperking juist het vertrekpunt vormt. De verschillende benaderingen en modellen hebben een cumulatief effect. Vanuit verschillende perspectieven van levensbeschouwing en zingevingservaring wordt een beeld gevormd en een focus gevonden. De beleving van het individu en de inbedding van het individu in een context worden samen verkend. De kwetsbaarheid en de kostbaarheid worden samen erkend.

Bij een ouderwets cijferslot voor een fiets moet, om het slot te openen, de juiste cijfercombinatie op een rij gezet worden. In zingevinganalyse worden narratieve, thematische, contextuele en culturele duidingscombinaties gezocht, totdat de dingen op hun plek vallen en levens- en geloofsvragen ontsloten kunnen worden. Op analytisch wijze worden knelpunten én krachtpunten, noden én bronnen in beeld gebracht om ingangen en uitwegen te zoeken. Dat maakt dat het proces toch niet mechanisch is zoals met een cijferslot, maar meer lijkt op het zoeken van een weg in onbekend of overwoekerd landschap. Dat proces is voluit hermeneutisch in het zoeken naar wat voor iemand van betekenis is, in het wegen van wat waardevol is en in het verkennen van de contexten.

De metafoer van een landschap is al verschillende malen langsgelopen. Voor de praktijk van geestelijke verzorging is die metafoer bijzonder rijk. Op een landkaart kunnen wegen, dwaalwegen, doodlopende wegen, omwegen en toeristische routes aangegeven worden. Bergen en valleien, bossen en woestijnen, koele meren en onmetelijke zeeën, gevaarlijke moerassen en vruchtbare landerijen, rampgebieden en onontgonnen wildernissen kunnen voor de wederwaardigheden van het leven symbool staan. Een landkaart laat zich ook gemakkelijk verbinden met het spiritueel verstaan van het leven als een reis. En als de kaart in alle voorlopigheid getekend is, dan kan een mens wellicht zijn positie lokaliseren, haar richting bepalen, zich opnieuw oriënteren.

Dat is ook wat de meeste methodieken en modellen die in geestelijk verzorging gebruikt worden bieden. Zij brengen in kaart; zij wijzen wegen; zij tekenen de contouren van het landschap. Of zij stellen een route voor van feiten naar emoties, naar diepere lagen. In beide gevallen zijn de meeste modellen voornamelijk formeel en functionalistisch van aard en daardoor weinig dynamisch. De kenteringen en de wendingen die in geestelijke zaken een grote rol spelen, en waarvan de zaligsprekingen getuigen, komen onvoldoende in beeld.

Dynamiek

Want wat als een mens een geheel nieuwe verhouding tot de wereld moet vinden omdat de wereld op zijn kop staat? Het is niet genoeg om het landschap in kaart te brengen, want het landschap is overspoeld geraakt. De dingen moeten opnieuw op hun waarde geschat worden. Hoe belangrijk is die loopbaan? Wat betekent die relatie voor mij? Of de breuk? Waar treur ik eigenlijk om? Kan ik eindelijk mijn honger en mijn dorst toelaten? Zijn zuiverheid en zachtmoedigheid misschien voor mij helender dan het halen van mijn gelijk? Kan ik, zo niet mijn ziekte, dan wel de ziekenverzorgster met liefde bejegenen? Zulke vragen maken dat de wereld een andere wereld is geworden waarin omgekeerde waarden gelden, waarin het kwetsbare kostbaar blijkt te zijn en het broze brisant, waarin de kwijnende kaarsvlam de kracht heeft om de hand te vormen.

Geestelijk verzorging richt zich op hoe mensen zich vanuit zingeving en levensbeschouwing tot hun ziekte, crisis, handicap, trauma of situatie verhouden. Het betreft levenskunst maar wel een kritische, eigenzinnige levenskunst. Methodisch moet recht gedaan kunnen worden aan de diversiteit aan levensbeschouwing én aan de wederwaardigheden in het leven. Het is begripvol werk. Het is pastoraal, hermeneutisch en geduldig zoeken, daar waar begrip ontbreekt, waar de dingen nu eenmaal niet duidelijk zijn, of waar heelheid of waardigheid verloren lijken. Er zijn trage vragen. Er zijn vragen achter de vragen.

Wat ik vandaag wil benadrukken is dat geestelijke verzorging niet alleen begripvol werk is dat de situatie in kaart brengt, maar ook bekrachtigend en transformerend werk is dat herwaarderingen teweegbrengt en omkeringen mogelijk maakt. Een adequate methodiek moet daarom niet alleen constaterend zijn door het tekenen van de kaart, dat wil zeggen, door het bieden van diagnostiek en het signaleren van actuele thema's of spanningsvelden, maar ook ruimte bieden aan de dynamiek van tijd en verandering, van omwentelingen en kenteringen. Een methode moet het mogelijk maken dat de geestelijk verzorger 'er een draai aan geeft'²², zoals een cliënt het uitdrukte.

Wie de praktijk van geestelijke verzorging kent, zal op dit punt wellicht willen opmerken dat er in die praktijk juist veel aandacht is voor tijd en verandering, herwaardering en omkeringen. En dat de bestaande modellen juist zijn ontwikkeld om keuzes mogelijk te maken. Dat is juist. De modellen zijn daarin behulpzaam. En het punt is niet dat geestelijk verzorgers iets meer of iets heel anders moeten doen, dan zij doen. Wat ik alleen wil zeggen is dat de eigenlijke dynamiek van geestelijke verzorging in de bestaande modellen te weinig tot uitdrukking komt en daardoor te weinig zichtbaar wordt gemaakt.

Het is tegelijk niet gemakkelijk om de dynamische aspecten van methodiek zichtbaar te krijgen. Er zijn wel goede voorbeelden, zoals de aandacht voor het tijdsaspect in existentiële zielzorg²³ of voor de invloed van loyaliteiten in contextueel pastoraat²⁴. De strategie van reframing, het plaatsen van ervaringen in een ander interpretatiekader, kan eveneens genoemd worden²⁵, als ook de aandacht voor innerlijke ruimte²⁶ en verbeelding²⁷. Wellicht zou men met Furet over het veranderingspotentieel in geestelijke verzorging kunnen spreken als een agogisch moment²⁸, al ligt het zwaartepunt niet bij de geestelijk verzorger als agoog, maar bij de ander als subject van zelfzorg. Aanzetten en aanknopingspunten zijn aanwezig, maar ook die zijn formeel van aard. Waar ik op wil wijzen is namelijk dat naast de meer formele, functionalistische modellen en benaderingen die helpen om het landschap in kaart te brengen, geestelijk verzorging ook inhoudelijke, materiële en ook evaluatieve aanwijzingen nodig heeft om de wereld op zijn kop te zetten, of terug te draaien, en om het landschap bij tijden overhoop te gooien en te herinrichten. Daarvoor is een goed gedicht of een gelukkigprijzing nodig.

Wellicht wordt de dynamiek eerder ontsloten door metaforen van pastoraat als gewonde genezer²⁹ of clown³⁰ dan door modellen en methoden. En mogelijk komt de dynamiek straks beter tot uitdrukking in de beschreven case studies dan in de modellen het geval is, sterker in de beschrijvende dan in de strategische fase. Hoewel de professionaliteit van geestelijke verzorging nog verbeterd kan worden, vermoed ik dat de praktijk op dit punt beter ontwikkeld is dan de theorie. Interviews die ik over geestelijke verzorging gehouden heb met cliënten in de GGZ, getuigen van de erkenning en bekrachtiging die cliënten ervaren in contacten met geestelijk verzorgers juist door het bieden van een ander perspectief om zichzelf te verstaan in de situatie en in de samenleving waarin zij verkeren.³¹ Ik hoop in de komende jaren daarom niet alleen over vragen van methodiek te reflecteren, maar ook proefondervindelijk in een leergemeenschap met geestelijk verzorgers methodische perspectieven te ontsluiten.

De verbinding met waardigheid in het woord wederwaardigheid lijkt taalkundig een toeval te zijn, maar het is een gelukkig toeval. In hun treuren over hun lotgevallen, in hun hongeren en dorsten te midden van wat 'niet eerlijk' is, in hun zachtmoedigheid ten aanzien van hun aandoening, in hun armoede en niet weten, ontdekken mensen wat van waarde is en hervinden mensen hun waardigheid. Het uiteindelijke doel van geestelijke verzorging is gelegen in de mogelijkheid van transformaties in de verhouding tot de wederwaardigheden van het leven en tot het eigen zelf. Mensen worden niet meer de oude, want zij worden andere mensen.

Het is die horizon die iedere methode van geestelijke verzorging dient te openen, of op zijn minst open te laten. Want het is niet methodisch

afdwingbaar. Het is contingent. Het is gratis. Het is een hoop die doet leven, die doet anders leven en herleven. Het is de diepten aandurven én het is ten diepste een ervaring van heelheid, om wederom met Murray te spreken.³² Het is wat vooral een gedicht goed kan zeggen, of een lied.

Gij hebt, o God, dit broze bestaan gewild,
hebt boven 't nameloze mij uitgetild.
Laat mij dan dankbaar leven de volle tijd,
geborgen in de bevende zekerheid
dat ik niet uit dit smal en onvast bestand
van mijn bestaan zal vallen dan in uw hand.

*Ad den Besten*³³

GEESTELIJKE VERZORGING ALS WETENSCHAPPELIJKE DISCIPLINE

Aan deze rede vandaag zijn in Nederland zes oraties op het vakgebied van geestelijke verzorging in zorgsettings voorafgegaan. Drie van de zes zijn op deze plaats uitgesproken bij leerstoelen aan de Rijksuniversiteit Groningen. In de eerste daarvan, in 1993, stelde Jacques Rebel dat, wil geestelijke verzorging zich tot zelfstandige discipline ontwikkelen, het vak een aantal ambivalenties rondom begeleiding en behandeling, kerkelijke achtergronden en seculiere setting, te boven moet komen. Intussen kan wellicht gezegd worden dat geestelijk verzorgers het opereren vanuit een gevoel van ambivalentie achter zich mogen laten om als zelfbewuste professionals het belang van zingeving en levensbeschouwing voor cliënten en organisaties te behartigen.³⁴

In 1998 sprak Johan Bouwer over de noodzaak van levensbeschouwelijke diagnostiek. Daarvan neem ik niet de term over maar wel het argument dat gestructureerde, bereflecteerde en communiceerbare vormen van analyse onontbeerlijk zijn voor professionele geestelijke verzorging.³⁵ De derde oratie staat ook op naam van Johan Bouwer, maar dan in Kampen in 2003. Daarin gaat Bouwer in op de vraag wat in geestelijke verzorging het spreken over geest betekent. Geest duidt, is zijn conclusie, op de mens in zijn totaliteit, in zijn eenheid en heelheid.³⁶

Waar Bouwer het onderscheid tussen geest en psyche benadrukt, stelt Hetty Zock in 2007 vanaf deze plaats dat in hedendaagse processen van zingeving de onderscheiding tussen het geestelijke en het psychische veel minder eenduidig is.³⁷ Zij eindigt haar oratie dan ook met een pleidooi om psychologische scholing als integraal onderdeel van de opleiding en de praktijk van geestelijke verzorging te beschouwen. Dat voorstel versta ik als een onderstreping van de noodzaak tot methodische reflectie in geestelijke verzorging.

In 2009 in Nijmegen herneemt Hans Schilderman de vraag naar het geestelijke van geestelijke verzorging.³⁸ Met een beroep op Popper legt hij de nadruk op de betekenisverlenende dimensie van de geest met het oog op menselijke bloei en de confrontatie met lijden. In de lijn van opmerkingen van Schilderman over morele interpretatie ligt de oratie van Carlo Leget, in 2013 in Utrecht, die de betekenisdimensie als verbindend element tussen geestelijke begeleiding en zorgethiek ziet.³⁹ In de expliciete verbinding die tussen betekenisdimensies en het ethische wordt gelegd, wordt geestelijke verzorging als een kritische en evaluatieve begeleidingspraktijk verstaan.

Volledigheidshalve noem ik ook twee andere oraties, namelijk van Fred van Iersel op het gebied van krijgsmachtpastoraat⁴⁰ en van Theo de Wit met het oog op justitiepastoraat.⁴¹ De mogelijke verbindingen met geestelijke verzorging in die contexten bieden reeds nieuwe perspectieven voor onderzoek en onderwijs.

Aan al deze bijdragen kan ik in dit kader geen recht doen, maar ik noem ze om een indicatie te geven van de groeiende wetenschappelijke reflectie op geestelijke verzorging in Nederland. Nergens anders ter wereld heeft het vak zich zo een plaats in de academie verworven als in dit land. Alsof ik naar dit land geëmigreerd ben om dat te mogen meemaken.

Belangrijker is het om te constateren dat het gaandeweg lukt om concrete contouren van geestelijke verzorging als professionele ondersteuning aan mensen bij zingeving en levensbeschouwing te schetsen. Met het oog daarop ontstaat een diversiteit aan methodiek die mensen ondersteunt bij het in kaart brengen van hun situatie én bij het zich kritisch en creatief verhouden tot de wederwaardigheden van het leven. Onder wederwaardigheden versta ik het avontuur van het leven én het avontuur van het levensbeschouwelijk omgaan met het leven.

WOORDEN VAN DANK

Bedankwoorden bij een oratie kennen twee accenten, een persoonlijk accent en een aan de functie gerelateerd accent. Vraag ik aan mezelf wie mij op dit werk hebben voorbereid, dan moet ik beginnen met degenen bij wie en met wie ik het vak geestelijke verzorging geleerd heb. Daarmee bedoel ik vooral de cliënten, bewoners en patiënten van het psychiatrisch ziekenhuis Brinkgreven in Deventer. Zij hebben mij veel toevertrouwd. Op allerlei manieren hebben zij mij van feedback voorzien. Met hun directheid en soms onbeholpenheid, met hun overlevingsdrang en levenskunst hebben zij mij uitgedaagd en geïnspireerd. Ik beschouw hen als leermeesters. Hen komt mijn eerste dank toe.

Vervolgens noem ik graag de studenten. Ik ben jaloers op hen omdat zij krijgen wat ik zelf niet kreeg: een basisopleiding geestelijke verzorging.

Ik ben hen dankbaar dat zij met leergierigheid en betrokkenheid kritisch met mij in gesprek gaan, dat zij mij helpen het vak aan de PThU te ontwikkelen.

In de derde plaats denk ik aan geestelijk verzorgers in de verschillende werkvelden. Vijftien jaar lang waren het collega's, toen ik zelf als geestelijk verzorger werkzaam was. Nu zijn het gesprekspartners op studiedagen en bij cursussen, tijdens werkbezoeken en commissiewerkzaamheden. Dat ik nog steeds de neiging voel om in de 'wij' vorm te spreken duid ik niet als een gebrek aan wetenschappelijke distantie, maar als een schatplichtig zijn aan hen allen om wat ik geleerd heb en nog leer.

Voor het mogelijk maken van de bijzondere leerstoel geestelijke verzorging komt bijzondere dank toe aan de bestuursleden van Stichting Deo Volente. Daar voeg ik mijn erkentelijkheid aan toe voor de ondersteuning, de samenwerking en het vertrouwen in de vijf jaar die aan de benoeming voorafgingen. Daarbij geldt ook dank aan wie in het curatorium van de leerstoel zitting nemen.

Ook het bestuur en de ondersteuners van de Protestantse Theologische Universiteit dank ik voor het behartigen van het belang van een bijzondere leerstoel op dit vakgebied. Ik ben niet de enige binnen de PThU die op dit vakgebied direct of indirect werkzaam is. Mijn dank geldt daarom ook collega's, wetenschappelijk en ondersteunend, die de werkzaamheden bemoedigen en ondersteunen. In het bijzonder noem ik Evert Jonker die mij met vertrouwen, bemoediging en collegiale bijscholing bij de universiteit heeft verwelkomd, tot en met de voorbereiding voor deze dag, en Frits de Lange die mij al langer bij zijn bemoeienis met zorgvragen heeft betrokken.

Het mogen uitspreken van de oratie in deze ruimte vloeit voort uit de samenwerking tussen de Faculteit Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschap van de Rijksuniversiteit Groningen en onze universiteit. Bij de verhuizing naar Groningen ben ik door collega's van de opleiding geestelijke verzorging bij de faculteit hartelijk verwelkomd. Mijn dank aan Hetty Zock en Hanneke Muthert voor de samenwerking.

De samenwerking tussen academie en beroepsveld in geestelijke verzorging in Nederland neemt steeds vastere vormen aan. Mijn dank aan de Vereniging van Geestelijk Verzorgers in Zorginstellingen dat zij wetenschappers bij hun werk en visie betrekken en dat ik daar deel aan mag hebben. Daarmee dank ik ook mijn collega-wetenschappers op het gebied van geestelijke verzorging in Nederland voor de goede samenwerking waar ik al aan gerefereerd heb. Het is een gemoedelijk netwerk waar ik ook student mag zijn.

Nog een paar namen wil ik noemen. Bert ter Schegget, mijn promotor destijds, die ondanks zijn stelligheid, mij een vragende manier van

theologie bedrijven leerde. Arnout Roscam Abbing, die mij leerde maar ook voordeed dat geestelijke verzorging in de eerste plaats een contemplatieve werkzaamheid is. Hans Posthumus Meyjes, die Leidse degelijkheid met kritische en persoonlijke betrokkenheid combineerde. Maarten den Dulk die mij geholpen heeft om mij met vrijmoedigheid tot deze academische taak te verhouden. Jan Groot, niet alleen voor het meelesen en corrigeren van de geschreven tekst voor vandaag, maar ook voor het belichamen van de deugd van gelatenheid. Magda Misset voor het gesprek en adviezen met het oog op de zaligsprekingen.

Ben Posthumus Meyjes die mij destijds inleidde in de Nederlandse theologische verhoudingen en mij bij de les van het spellen van de schriften in relatie tot het Jodendom hield. Charles Walton die mij voordeed, wat ik later las, dat het gezond verstand een goede vriend is van de heilige Geest. Ann Walton die mij liet zien hoe en waarom de zachtmoedigen de aarde zullen beërven. Elisabeth Posthumus Meyjes die mij in kwesties van feministische theologie en diversiteit bij de les hield en houdt. Fransien Walton die in het verleden een belangrijke bijdrage aan mijn Nederlands heeft geleverd, maar met wie ik nu vooral over begeleidingspraktijken kan spreken. Mirek Walton die mij heeft laten ervaren wat muzikale begeleiding kan betekenen, als gelijkenis voor het optrekken met mensen. Of zoals Les Murray stelt: "Een gedicht danst ons tot zijn ritme."⁴²

Dank aan Hanna Rijken en alle zangers voor de muzikale bijdrage vanmiddag en aan Jos Smeets voor het mogen laten horen van zijn compositie op het gedicht van Okke Jager.

Geestelijk verzorging omvat het hele leven van mensen, levenscrises, levenskunst en de dingen van alledag. In dit vakgebied kan een mens dus overal en van iedereen leren. Daarom dank ik u allen voor uw aanwezigheid.

Ik heb bedankt. Ik voel me gezegend. Ik heb gezegd.

Noten

- ¹ In: J. Koehoorn, e.a., red., *Wie geen doel heeft kan niet verdwalen*, Deventer 1992, p. 13. De compositie die tijdens de oratie ten gehore is gebracht is van Jos Smeets.
- ² M.C. Nussbaum, *The Fragility of Goodness. Luck and Ethics in Greek Tragedy and Philosophy*, Cambridge 1986.
- ³ T. den Boon & D. Geeraerts, red., *Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse Taal*, Utrecht 2005, Derde deel, p. 4090.
- ⁴ M. Scherer-Rath, "Contingente en religieus-existensiële zorg", *Tijdschrift Geestelijke Verzorging* 42/2007, pp. 28-36.
- ⁵ G.H.M. Posthumus Meyjes. Gebaseerd op eigen collegeaantekeningen. Een uitwerking is nooit in druk verschenen.
- ⁶ Matteüs 5:11-16. P. Oussoren, *De Naardense Bijbel*, Vught 2004.
- ⁷ W.D. Davies & D.C. Allison, *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel According to Saint Matthew Vol. 1: Introduction and commentary on Matthew I-VII*, Edinburg 1988, pp. 439-440.
- ⁸ Caspers, Th. & P. Chatelion Counet, "Waarom de armen? De 'voorkeusoptie voor de armen' in het licht van de Bergrede", *Tijdschrift voor Theologie* 53/3 (2013), pp. 337-354.
- ⁹ Contra Davies & Allison, op cit., p. 432. Vgl. bijv. Spreuken 14,21 met Spreuken 22,9. Of Psalm 37,38 en 64,11 met Jeremia 17,7.
- ¹⁰ R. Zimmermann (2007). Die Gleichnisse Jesu. Eine Leseanleitung zum Kompendium. In: R. Zimmermann (Hrsg.). *Kompendium der Gleichnisse Jesu*. Gutersloh, pp. 11-13.
- ¹¹ L. Murray, *A Working Forest. Selected Prose*, Potts Point 1997. Zie met name "Embodiment and Incarnation", pp. 309-325.
- ¹² T. den Boon & D. Geeraerts, red., *Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse Taal*, Utrecht 2005, Tweede deel, pp. 2142-2143.
- ¹³ J. Bouwer, "Methodiek en levensbeschouwelijke diagnostiek: een verkennend onderzoek naar de visie en praktijk van VGVZ-leden betreffende levensbeschouwelijke diagnostiek als geïntegreerd onderdeel van hun werkwijze", *Psyche & Geloof*, 2012, 24/4, pp. 223 – 235.
- ¹⁴ Hijweege, N., 'Wat betekent dat' en 'Waar staat dat voor'? Over de samenwerking tussen geestelijk verzorger en psycholoog", *Psyche & Geloof* 21/2010, pp. 196-212.
- ¹⁵ Zie bijvoorbeeld: B. Molenaar & M. Top, "De VGVZ: Een diagnose", *Tijdschrift Geestelijke Verzorging* 30/7 2004, pp. 39-47.
- ¹⁶ In Nederlandse vertaling: H.-G. Gadamer, *Waarheid en methode. Hoofdlijnen van een filosofische hermeneutiek*, Nijmegen 2014.
- ¹⁷ Zie Gerkin, Ch., *The Living Human Document. Revisioning Pastoral Care in a Hermeneutical Mode*, Nashville 1984, Ch. 2 'The Living Human Document. Boisen's Image as Paradigm', pp. 37-54.
- ¹⁸ B. J. Miller-McLemore, "The Living Human Web: Pastoral Theology at the Turn of the Century", in: J. Stevenson Moessner, *Through the Eyes of Women: Insights for Pastoral Care*. Nashville: Abingdon Press 1996, pp. 9-26.
- ¹⁹ G. Fitchett, "Making our case(s)", *Journal of Health Care Chaplaincy* 17 (1-2) 2011, pp. 3-18.
- ²⁰ M. Walton, "Nieuwe velden in het landschap van levensbeschouwelijke diagnostiek. Nabeschouwing", in: *Zin zien, zoeken en beleven. Zingevinganalyse bij mensen met een verstandelijke beperking*, Werkgroep Zingevinganalyse VGVZ Verstandelijk Gehandicapten, Amsterdam 2013.

-
- ²¹ M. Walton, "Het leven in beeld brengen. Hoe geestelijk zorgverleners tot een analyse en werkwijze komen", in: P.J. Verhagen & H.J.G.M. van Megen (red.), *Handboek psychiatrie, religie en spiritualiteit*, Utrecht 2012, pp. 471-480.
- ²² M. Walton, *Hoe waait de wind? Interpretatie van geestelijke verzorging door cliënten in de ggz*, Tilburg 2014, p. 79.
- ²³ Tj. van Knippenberg, *Existentiële zielzorg. Tussen naam en identiteit*, Zoetermeer 2005.
- ²⁴ H. Meulink-Korf & A. van Rhijn, *De onvermoede derde: inleiding in het contextueel pastoraat*, Zoetermeer 2002.
- ²⁵ D. Capps, *Reframing: a new method in pastoral care*, Minneapolis 1990.
- ²⁶ C. Leget, *Van levenskunst tot stervenskunst. Over spiritualiteit in de palliatieve zorg*, Tiel 2008.
- ²⁷ H. Muthert, *Ruimte voor verlies. Geestelijke Verzorging in de psychiatrie*, Tilburg 2012; J.H. Mooren, *Verbeelding en bestaanstherapie*, Utrecht 2012.
- ²⁸ J. Firet, *Het agogisch moment in het pastoraal optreden*, Kampen 1979.
- ²⁹ H. Nouwen, *The Wounded Healer: Ministry in Contemporary Society*, Garden City 1972.
- ³⁰ H. Faber, *De pastor in het moderne ziekenhuis*, Assen 1968.
- ³¹ Walton, *Hoe waait de wind?*
- ³² Murray, *A Working Forest*, pp. 315-316.
- ³³ Ad den Besten, in: *Liedboek. Zingen en bidden in huis en kerk*, Zoetermeer 2013, lied 920, p. 1452.
- ³⁴ J.J. Rebel, *Geestelijke verzorging tussen kruis en munt. Ambivalenties in het werk van de geestelijk verzorger in zorginstellingen*. Zeist 1993.
- ³⁵ J. Bouwer, *Grondslagen van geestelijke zorgverlening als wetenschappelijke discipline*. Zeist 1998.
- ³⁶ J. Bouwer, *Van de kaart naar het gebied. Het domein van de geestelijke zorgverlening*. Kampen 2003.
- ³⁷ H. Zock, *Niet van deze wereld? Geestelijke verzorging en zingeving vanuit godsdienstpsychologisch perspectief*, Tilburg 2007.
- ³⁸ H. Schilderman, *Wat is er geestelijk aan de geestelijke zorg?* Nijmegen 2009.
- ³⁹ C. Leget, *Zorg om betekenis. Over de relatie tussen zogethiek en spirituele zorg, in het bijzonder in de palliatieve zorg*. Amsterdam 2013.
- ⁴⁰ A.H.M. van Iersel, *'Dulce bellum inexpertis' : een praktisch-theologische reflectie op zingeving en ethiek in de context van de krijgsmacht*, Tilburg 1995.
- ⁴¹ Th.W.A. de Wit, *Dies Irae. De secularisering van het laatste oordeel*. Tilburg 2010.
- ⁴² Murray, *A Working Forest*, p. 316.